

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
 Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
 Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
 Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

IN ANDERER OGEN

Wie de wijze raadgeving van de administratie van dit blad opvolgt en de nummers bewaart, zal kunnen nalezen, dat we op 16 december 1960 de aandacht vestigden op een serie lezingen, die op initiatief van de Nijmeegse Wijsgerige Faculteitsvereniging Thaumasia werden gehouden. We hebben toen ook vermeld, dat het in de bedoeling lag die lezingen in druk te doen verschijnen en beloofden daarop t.z.t. terug te zullen komen.

Die belofte kunnen we thans nakomen, want inmiddels is bij de uitgeverijfirma Dekker & van de Vegt N.V. te Nijmegen een keurig verzorgd boekje uitgekomen met de titel „Modern niet-godsdienstig humanisme”, dat in de boekhandel verkrijgbaar is. Na een inleiding van de initiatiefnemer pater Engelen volgen de vijf lezingen, die indertijd in Nijmegen werden gehouden door resp. Prof. Dr. W. Banning, Dr. H. Bonger, Dr. J. P. van Praag, Prof. Dr. P. A. van Stempvoort en Prof. Mag. Dr. E. Schillebeeckx O.P. Tenslotte volgt nog een hoofdstuk over het georganiseerde humanisme van de hand van de heer Engelen.

Hoewel we hier beslist niet met een populaire uiteenzetting van het humanisme te maken hebben, die men zo even vlot doorleest, raden we ieder, die zich enige inspanning wil getroosten van harte aan, zich dit boek aan te schaffen. Naast Bonger en van Praag zijn hier mensen aan het woord, die het humanisme wel begrijpen en als tijdsverschijnsel aanvaarden, maar er ook grote en soms zeer gedegen bezwaren tegen

hebben. Maar bij allen is sprake van een zorgvuldige doordenking en bovendien, en dat doet ons bijzonder veel plezier, waardering en begrip.

In het laatste hoofdstuk, dat over de organisatie van het humanisme handelt, geeft de schrijver er blijk van zorgvuldig alle geschriften, verslagen en rapporten te hebben gelezen en een diepgaande studie van het georganiseerde humanisme, nationaal zowel als internationaal, te hebben gemaakt.

Deze studie is actueel, maar, zoals wordt opgemerkt: „Het is geschreven in het besef, dat de inhoud ervan — hoewel bijgewerkt met de laatste ter beschikking staande gegevens tot op het moment van het ter perse gaan — reeds bij het verschijnen van dit boek symptomen van veroudering zal vertonen. Het geeft dan ook niet meer dan een momentopname, een dwarsdoorsnede in de snelle, dynamische ontwikkeling die zowel het Nederlandse als het internationale humanisme ook in organisatorisch opzicht kenmerken”.

En als we dan enkele bladzijden verderop lezen: „het valt niet te ontkennen, dat de Nederlandse humanisten in de nu ruim vijftien jaar van hun organisatorisch bestaan een indrukwekkend agglomeraat hebben opgebouwd van instellingen en communicatiemiddelen” dan menen wij te mogen constateren, dat we het er, althans in de ogen van de schrijver, nog zo slecht niet hebben afgebracht. Vandaar dan ook, maar daarom niet alleen, dat we de lezing van dit geschrift van harte aanbevelen.

Zo juist is bij het Nederlands Gesprekscentrum verschenen:

„De huidige mensbeschouwing”, geschreven door Dr. W. Couturier S.J., Prof. Dr. B. M. I. Delfgaauw, Dr. H. Faber, Dr. K. J. M. van de Loo, Prof. Dr. C. A. van Peursen, Drs. J. G. van der Ploeg, Prof. Dr. A. Poslavsky, Dr. J. P. van Praag, Drs. H. Redeker.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 24.

GEEN ENKEL BEWIJS

In november 1960 hield de Nijmeegse wijsgerige faculteitsvereniging Thaumasia, ter gelegenheid van een lustrum, een conferentie, waarbij verscheidene sprekers waren uitgenodigd om hun visie te geven op het moderne, niet godsdienstig humanisme. Twee protestante sprekers, één katholiek en twee humanisten spraken in Nijmegen open, oprecht, zonder terughouding en gevolgd door meestal hoogstaand debat over het humanisme. Het was voor de aanwezige humanisten hartverheffend om te merken dat er tussen de aanvankelijke houding van vele katholieken en katholieke instanties ten aanzien van het Humanistisch Verbond en de ernstige wil nu om open en oprecht de overtuigingen naast elkaar te plaatsen een groot verschil is gekomen. Minachting maakte plaats voor respect, verdachtmaking voor begrip, verontwaardigde veroordeling voor, weliswaar bezorgde, maar oprechte toetsing. Dat mijn beeld niet gekleurd is, daarvan kunt u zich overtuigen door het boekje te lezen, dat, kort geleden, op initiatief van Thaumasia verscheen en waarin u de tekst der voordrachten, waarin de in debat gemaakte opmerkingen voor een deel verwerkt zijn, kunt lezen.

Ik doe niemand te kort wanneer wordt gezegd, dat de inleidingen van Dr. J. P. van Praag, de algemene voorzitter van het Humanistisch Verbond en die van Prof. Dr. E. Schillebeeckx, hoogleraar aan de Keizer Karel Universiteit met hun gedachtenwisseling, het hoogtepunt waren van de lezingencyclus. Hier werd rekenschap gegeven, kritiek op eigen zaken niet geschuwd, diepgaand gedebatteerd in een geest van wederzijdse verdraagzaamheid en oprecht verlangen elkaar nader te komen, zonder dat tegenstellingen verdoezeld werden of opgeblazen. Het trof mij bijzonder dat Prof. Schillebeeckx een omschrijving gaf van verdraagzaamheid, die ieder verdraagzaam mens, van welke overtuiging ook, zouden moeten kunnen onderschrijven.

Hij sprak als volgt: „Juist omdat de waarheid mijn leven moet beheersen, mag geen persoonlijk verantwoordelijk zinnig mens iets als waarheid aankleven en zijn leven er naar richten als dit hem door de waarheidsgetuigenis van zijn geest niet in geweten is gewaarborgd. Hierop juist steunt de hoe langer hoe meer zowel door gelovigen als ongelovigen algemeen aanvaarde moderne opvatting van de verdraagzaamheid. Wie uit eigen ervaring beseft wat het betekent een levensovertuiging te bezitten en lief te hebben, zal de levensovertuiging van de medemens eerbiedigen uit eerbied voor de onaantastbare waarde van de menselijke persoon, die juist in zijn levensovertuiging ten volle persoon is”. Inderdaad ligt in deze formulering datgene wat alle voorvechters van de verdraagzaamheid altijd hebben beweerd.

Dwang beledigt de mens, die juist in en door zijn overtuiging de persoonlijke waarde

krijgt, die geëerbiedigd dient te worden. Het is mij bekend, dat talloze humanisten, of laat ik liever zeggen talloze niet-katholieken op deze fraaie en met overtuiging uitgesproken woorden zullen reageren in de geest van: dat zegt nu wel Prof. Schillebeeckx en dat is bepaald niet de eerste de beste maar dat legt toch geen gewicht in de schaal in de houding van de Rooms-Katholieke Kerk ten aanzien van andersdenkenden. Ik wil wel zeggen, dat zij die zo spreken misschien in zekere zin gelijk hebben maar, voor een wat verder gelegen toekomst niet gelijk hebben. Zij die zo spreken menen dat het gehele katholicisme een statische wereld is van onveranderlijke grondstellingen en een onveranderlijke tactiek en de gehele geschiedenis logenstrafte deze opvatting. Maar hoe het zij — dit onderwerp past niet in dit kwartier — de verdraagzaamheid is een der kernproblemen die in de katholieke kerk hernieuwd wordt bestudeerd en de uitspraken van de geleerde spreker zijn daarvan een symptoom. Het gaat niet aan om de katholieke kerk te vereenzelvigen met wat er in Columbia en Spanje gebeurt.

Mijn optimisme ten aanzien van een groeiende verdraagzame gezindheid werd wel getemperd door een artikel van pater Ph. Stein in „De Bazuin” verschenen, waarin te lezen staat: „Laten we eerlijk zijn: het meest vrezen wij de humanist-in-ons-zelf... Zij die beweren nooit een ongelovige in hun omgeving te ontmoeten zij komen hem tegen in zich zelf als nuchtere realist, als criticus, als vragende, als aardstwijfelaar, als plotseling beangstigde, vaak als onbegrepene en steeds weer als intense levensgenieter...” Dit beeld van de humanist is vertekend en wat dat intense levensgenieten betreft is het zelfs vals. Dergelijke uitspraken liggen verre beneden het niveau waarop het gesprek vruchtbaar is en gevoerd moet worden. Dat deze opvatting bestaat is mij bekend, dat die de overheersende is lijkt mij van wat Prof. Schillebeeckx gezegd heeft en tallozen met hem, niet zo zeker. Maar nu ben ik pas aangeland op het onderwerp dat ik wilde behandelen en wel de bewijsbaarheid van de eigen overtuiging. Niet ten onrechte geeft men aan de 18e en de 19e eeuw het predikaat rationalistisch. Dat wil zeggen, dat het rationale element in mens en samenleving het hoogst werd aangeslagen en dat het wetenschappelijk bewijs het laatste woord had. In geen periode uit de geschiedenis van Europa had de wetenschap — en die is altijd rationeel — zo'n stralenkrans. Het gesprek tussen de Christen-gelovigen en de niet-godsdienstige mens stond ook in dit teken. Men meende, van beide zijden, dat het aantoonbaar en bewijsbaar was dat de één gelijk en de ander ongelijk had. De gelovige probeerde zijn geloof zo rationeel mogelijk te verdedigen, de niet-

godsdienstige trachtte zijn levensvisie op rationele gronden te verdedigen. Wij, levend in 1962, weten, dat deze wijze van benaderen ten ene male onvoldoende is. De mens is meer dan zijn ratio, dan zijn rede en wij weten dat het in dezen gaat om werkelijkheidsvragen en niet om logische vragen. Bewijsbaar juist, als een wiskundige som is geen enkele levensovertuiging. En hoezeer de waarheidsvraag essentieel blijft ook inzake de levensovertuiging, het is onbegonnen werk om een ander van zijn „ongelijk” te overtuigen, inzake zijn levensvisie, tenzij die ander een ouderwetse rationalist is. Door deze ontwikkeling van rationalistisch tot existentialistisch is de voosheid en de onvolledigheid van de zogenaamde godsbewijzen en de bewijzen van het niet bestaan van God duidelijk naar voren gekomen. Om nog eens Prof. Schillebeeckx aan te halen: „Wel weet ik dat levenswaarden en levensovertuigingen niet kunnen megedeeld worden door een bewijs”. Het enige zwakke element in het zó grootste betoog van deze spreker ligt dan ook, in de ogen van een humanist hierin, dat hij toch een vertwijfelde poging doet rationeel aan te tonen, dat ieder die voldoende doordenkt tot zijn geloofsopvatting zou moeten komen en dat komt mij voor een overschatting van de rede te zijn.

Ik geloof dan ook dat het laatste woord in dezen in het gesprek tussen de katholiek en de humanist zal moeten zijn dat het geloof inderdaad een geschenk van God is, dat de humanist niet ontvangen heeft. Daar hij het daarom ook niet als een gemis hoeft te ervaren tracht hij, met zijn menselijke vermogens, naar zijn overtuiging te leven en hij wenst daarin gerespecteerd te worden zoals hij de ander respecteert. Hij heeft geen behoefte om de juistheid — objectief — van zijn eigen levensovertuiging te willen bewijzen, al is hij er, als ieder mens, van overtuigd, dat zijn levensvisie een juistere bena-

dering van de werkelijkheid geeft dan van alle andersdenkenden.

Dat geldt voor de grootste scepticus, voor de grootste twijfelaar, voor de grootste individualist net zo als voor de meest overtuigende gelovige. Deze opvatting van het geschenk Gods, het geloof, is, ik behoef de nauwelijks te zeggen, de mening waartoe de gelovige, indien hij merkt hoeveel gemeenschappelijks hij heeft met de humanist, als hij merkt dat zijn niet-geloven niet op onwil berust en als hij ervaart dat de humanist niet een zedelijk minderwaardig individu is, zal kunnen komen. De gelovige zal willen inzien, dat de humanist zo niet zal redeneren. Hij kan het niet anders zien, dan dat de mens beangstigd door de tijdelijkheid en niets uit zich zelf bezittend, zekerheid, rust en inhoud hoopt te verkrijgen door — onbewust — menselijke eigenschappen absoluut en eeuwig te maken en ze te projecteren op het grote mysterie waarin wij leven. Dit mysterie kan op vele wijzen ervaren worden, en kan tot diepe religiositeit als tot nuchter rationalisme leiden. Of dit mysterie weer afhankelijk en geschapen is door een eeuwige geest, daar vermag de humanist niet ja of nee op te zeggen, omdat hij daarvan geen ervaring heeft en omdat hij meent dat een mens daar niets over te weten kan komen. Hij is daarin agnostisch, niet wetend.

Ik heb nog eens getracht om zo eenvoudig mogelijk en duidelijk mogelijk te zeggen hoe een humanist deze zaken ziet. Ik deed het, aan de hand van wat Prof. Schillebeeckx zei. Hij is blijkbaar niet bang voor de humanist in zichzelf. Wat zou men ook bang zijn voor een mens, die, als ieder gelovige of niet-gelovige, soms een nuchtere realist is, soms een criticus, soms een vragende, soms een twijfelaar, soms een angstige, soms een onbegrepene en soms een genietster en altijd een zoekend en tastend mens?

H. BONGER

Over waarheid

Bemin de waarheid maar vergeef de dwaling.

Voltaire

De waarheden, die men het minst graag hoort zijn vaak juist die, welke men in de allereerste plaats dient te weten.

La Rochefoucauld

Twee halve waarheden maken geen waarheid.

Multatuli

lezingen voor de radio

- zo. 25 febr. VARA 9.45 uur: P. Spigt: „De bedoelingen van Multatuli”.
- zo. 4 mrt. VARA 9.45 uur: Libbe v. d. Wal: „En wat zegt een humanist ervan”.
- di. 6 mrt. AVRO 16.00 uur: Mevr. D. Heroma-Meilink: „En weer was er een front”.
- zo. 11 mrt. VARA 9.45 uur: J. P. van Praag: „Heeft het leven zin”.
- zo. 18 mrt. VARA 9.45 uur: H. Bongers: „Schip in nood”.

Kan men een kardinaal rekenen tot de invloedrijke humanisten? Kan men een theoloog beschouwen als een van de grondleggers van het wereldse denken? Kan men een bisschop van de katholieke kerk ten tonele voeren als een ketter? Als dit alles mogelijk is, dan moet het wel slaan op de merkwaardige figuur van Nicolaus von Cues, bisschop en ketter, theoloog en modern denker, kardinaal en humanist. De lezer oordele zelf, als hij het volgende gelezen heeft.

Nicolaus Cusanus werd geboren in 1401 en stierf in 1464. Hij leefde op de grens van twee tijden: de Middeleeuwen en de Nieuwe Geschiedenis, en hielp mede de overgang voltrekken van autoriteitsgeloof naar zelfverworven overtuiging. Voor de Middeleeuwen was de godsdienst als de lucht die hij inademde, na de Renaissance is het geloof een kwestie van beslissing, keuze. Cusanus staat tussen die twee werelden.

Hij was opgeleid als theoloog en hield zich bezig met de kloosterhervorming. Want opgegroeid in middeleeuwse sfeer, werd hij gepakt door de toenmaals moderne opvattingen over geloof en leven. Ook de nieuwe wetenschap boeide hem. Zo bestudeerde hij wiskunde en werktuigkunde, sterrekunde en geschiedenis, en werd een der baanbrekers voor het moderne wijsgerige denken. Hij twijfelde aan de onfeilbaarheid van de Paus, werd verdacht van ketterij, maar bracht het toch tot kardinaal-bisschop.

Zijn revolutionaire stelling was, dat de mens door middel van zijn verstand God niet kennen kan en aangewezen is op zijn geestelijke liefde tot God onder de norm van het goede. Hierdoor werd een breuk geslagen in het godsdienstige denken van die tijd. Moderne mensen, christelijk of niet, zijn in het algemeen zo vertrouwd met de gedachte van de onbenaderbaarheid van God door middel van het verstand, dat ze zich de betekenis van Cusanus in zijn tijd nauwelijks kunnen indenken.

Met één slag maakte hij een einde aan de opvatting dat men geleidelijk kan opklimmen van de gewone werkelijkheid tot de

zuivere aanschouwing Gods. En hij deed dat door zijn stelling dat onze kennis op ervaring van de wereld berust. Maar God behoort niet van de wereld. Over Hem is dus ook geen kennis mogelijk. Wel is de mens de weg van de geestelijke liefde tot God, het geloof, open gelaten, maar langs deze weg bereikt hij geen kennis in eigenlijke zin. Aan de studie van de werkelijkheid worden echter geen grenzen gesteld, ziedaar de ware zin der studia humaniora, de menselijke studiën.

Maar een wetenschappelijke waarheid omtrent God is niet te geven. Dit inzicht leidt hem tot onbeperkte verdraagzaamheid. Want als het werkelijk waar is, dat God ons slechts bekend kan zijn uit geestelijke aanschouwing, dan kan de mens zich ook niet het recht aanmatigen van anderen te beweren dat hun opvatting fout is. Dan moet men erkennen dat iedere oprechte benadering van God hetzelfde betrekkelijke recht heeft.

In deze denkwijze kunnen de opvattingen over God en Godsdienst niet meer beslissend zijn omtrent de waarde van de mens. Het enige wat doorslag kan geven is de eigen innerlijke waarde. En met nadruk wijst Cusanus op het Paulinische woord, dat de ziel van de rechtvaardige het eeuwige leven zal beërven. Opnieuw wordt de mens ontdekt in zijn eigen aard, als een wezen, strevend naar rechtvaardigheid in de oorspronkelijke betekenis van pogend recht te varen.

In en door Christus heeft de mens volgens Cusanus deel gekregen aan het Goddelijke. Zelf geschapen, is hij tegelijk schepper van zijn eigen leven onder de norm van het goede, waarvan hij zelf het besef in zich draagt. Want God slaat de mens, maar de mens bepaalt zijn waarde. Van hier loopt een rechte lijn naar Erasmus en naar het moderne humanisme. Dit is de sfeer, waarin de gedachte van de menselijke waardigheid voor het eerst in de geschiedenis met zoveel woorden tot uitdrukking komt.

J. v. PRAAG

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.

(adv.)